

VODIČ

za izradu plana aktivnosti praćenja
pokazatelja inkluzivnog obrazovanja

Vodič za izradu plana aktivnosti praćenja pokazatelja inkluzivnoga obrazovanja

Autor

Zlatko Sarić

Lektorica

Karolina Vrljić

Izdavači

MyRight - Empowers people with disabilities
Azize Šaćirbegović 80a, Sarajevo

www.myright.ba

Udruženje "DUGA" Društvo ujedinjenih građanskih akcija
Petra Tiješića 10, Sarajevo

www.dugabih.ba

Grafičko rješenje i DTP

VS Design

Godina izdanja

2021.

© MYRIGHT - EMPOWERS PEOPLE WITH DISABILITIES,
2021

Ova publikacija je nastala u partnerstvu s organizacijom Light for the World uz potporu Austrian Development Cooperation i Kahane fondacije u okviru projekta „Kvalitetno inkluzivno obrazovanje - sada!“.

Sadržaj publikacije ne odražava nužno mišljenje i stavove spomenutih donatora, nego je isključiva odgovornost autora.

VODIČ

za izradu plana aktivnosti praćenja
pokazatelja inkluzivnog obrazovanja

Sadržaj

Uvod	5
O dokumentu Pokazatelji za praćenje provedbe inkluzivnog obrazovanja sukladno članku 24. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom	6
Važnost praćenja (monitoringa) i procjene (evaluacije) u provedbi vladinih politika	7
Važnost praćenja (monitoringa) za progresivnu realizaciju obveza preuzetih međunarodnim sporazumima	8
Koje su najvažnije dobrobiti sustava praćenja i procjene (monitoringa i evaluacije)	9
Važnost kvalitetnoga inkluzivnog obrazovanja	11
Osnovni elementi procesa izrade plana aktivnosti	13
Pripremne aktivnosti vezane za provedbu plana aktivnosti	14
Kreiranje plana aktivnosti	16
Objašnjenje upotrijebljenih pojmova	16
Kako izraditi plan aktivnosti	17
Kreiranje operativnog/godišnjeg plana aktivnosti	19
Prilog: Primjeri tablica plana aktivnosti	20
Primjeri načina kreiranja plana aktivnosti za praćenje realizacije inkluzivnoga obrazovanja u području zakonodavstva	21
Primjeri načina kreiranja plana aktivnosti za praćenje realizacije inkluzivnoga obrazovanja u području sudjelovanja	23
Primjeri načina kreiranja plana aktivnosti za praćenje realizacije inkluzivnoga obrazovanja u području financiranja	25

Uvod

Dokument pod nazivom *Vodič za izradu plana aktivnosti praćenja pokazatelja inkluzivnoga obrazovanja* daje opis procesa i aktivnosti koje se trebaju provesti radi dobivanja kvalitetnoga i realističnoga plana aktivnosti (u daljnjem tekstu: plan). **Ovaj je dokument namijenjen svim državnim razinama, čija je obveza doprinijeti ostvarenju uvjeta za ispunjenje članka 24. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom** na koje ukazuju Pokazatelji za praćenje provedbe *inkluzivnog obrazovanja* sukladno članku 24. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, kao što su ministarstva obrazovanja, obrazovne institucije i drugi. Temeljni je cilj Vodiča za izradu plana aktivnosti praćenja pokazatelja *inkluzivnoga obrazovanja* olakšati ministarstvima obrazovanja i drugim institucijama koje u svoj djelokrug rada uključuju i obrazovanje, proces izrade plana aktivnosti, a istodobno pomoći ujednačiti pristup procesu *inkluzivnoga obrazovanja* na prostoru Bosne i Hercegovine. Glavni materijal u procesu kreiranja Vodiča za izradu plana aktivnosti praćenja pokazatelja *inkluzivnoga obrazovanja* jest dokument *Pokazatelji za praćenje provedbe inkluzivnog obrazovanja* sukladno članku 24. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (u daljnjem tekstu: *Pokazatelji*) koji je uspostavio osnovne elemente i smjerove u kojima bi se proces inkluzivnoga obrazovanja trebao kretati.

O dokumentu Pokazatelji za praćenje provedbe inkluzivnog obrazovanja sukladno članku 24. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom

Pokazatelje je kreirala radna skupina koju su činili predstavnici ministarstava obrazovanja s različitih razina administrativne organizacije BiH, županijskih, entitetskih i s razina države BiH, kao i predstavnici institucija Ombudsmana za djecu RS-a i Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH. Cijelim je procesom koordiniralo Udruženje DUGA i organizacija MyRight u razdoblju od 2019. do 2020. godine.

Definirani *Pokazatelji* predstavljaju većinu standarda/kriterija/čimbenika navedenih u Općem komentaru na članak 24. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, kao i onih koji se upotrebljavaju u praksi europskih zemalja predstavljenih kroz pokazatelje Europske agencije za inkluzivno obrazovanje.

Krajem 2020. godine nekoliko se ministarstava obrazovanja uključilo u proces izrade plana aktivnosti za provedbu Pokazatelja te su na taj način **omogućili sustavno ispunjavanje uvjeta bitnih za dostizanje standarda i ispunjenje kvalitetnoga inkluzivnog obrazovanja sukladno članku 24. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.**

Važnost praćenja (monitoringa) i procjene (evaluacije) u provedbi vladinih politika

Kada se govori o javnim politikama i institucijama koje provode politike, praćenje provedbe ili monitoring nije ništa drugo nego proces u kojem se prati provedba određene politike, kao i napredak u ostvarivanju ciljeva uz unaprijed utvrđene standarde i mjerila. S druge strane, evaluacija je sustavna procjena operacije i/ili ishoda određenoga programa ili javne politike. Zapravo su oba ta pojma, odnosno procesa, vrlo bliska i povezana.

Većina nevladinih organizacija, pa tako i vladinih također, razumije ključnu razliku između onoga što rade (aktivnosti) i krajnjih promjena koje politikama žele postići (utjecaj). Kako bi se postigle željene dugoročne promjene, postoji mnogo koraka između aktivnosti i željenoga učinka. Stoga je uspostavljanjem mehanizma praćenja i procjene (monitoringa i evaluacije) omogućeno dobivanje informacija o provedbi vladinih politika, programa i projekata, kako bi se identificiralo što djeluje, a što ne, kao i razlozi zašto nešto ne funkcionira.

Praćenje i procjena (monitoring i evaluacija) također pružaju informacije o učinku vlada, pojedinih ministarstava i agencija, menadžera i njihova osoblja.

Važno je napomenuti da praćenja i procjene (monitoring i evaluacija) nisu samo obična provedba nadzora i ocjenjivanje, nego je njihova vrijednost zapravo uporaba podataka do kojih se došlo upravo njihovom provedbom, kako bi se pomoglo poboljšati vladine radne značajke te ustanoviti progres u realizaciji, kao i eventualne nedostatke.

„Uloga evaluacije (odnosno vrjednovanja, procjene) u procesu razvoja i provedbe javnih politika te s njom povezanog monitoringa (praćenja), može se shvatiti kao specifična skupina postupaka koji čine sastavnu dimenziju cjelokupnoga procesa razvoja i provedbe javnih politika, od definiranja problema na koji se želi utjecati, preko osmišljavanja, usporedbe i procjene opcija za rješenje problema, dizajniranja određene javne politike, njezine provedbe i modifikacije.

Tijekom razrade javne politike u predviđene se propise ugrađuju mjerila za praćenje učinkovitosti njezine provedbe, kao i njezinih rezultata (učinaka) u odnosu na ciljeve. Mjerila za praćenje učinka odražavaju očekivanu postupnost promjena, primjerice broj izrečenih kazni za prometne prekršaje tijekom prve godine provedbe, pa on-

da tijekom druge godine, tj. u jasno određenim razdobljima. Što se tiče mjerila za praćenje provedbe, javna politika idealno sadrži provedbeni plan s jasno definiranim aktivnostima i institucionalnim nositeljima. Primjer jednoga takvog kompleksnog dokumenta, s jasno definiranim mjerilima provedbe, jest *Plan provedbe Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju*.

Praćenje provedbe (monitoring) - dakle tijekom provedbe, a u odnosu na unaprijed određene standarde i mjerila, prati se provedba određene javne politike, kao i napredak u ostvarenju ciljeva javne politike. **Što su unaprijed jasnije određene nadležnosti za praćenje, metode, vremenski okviri te pokazatelji, praćenje je učinkovitije i korisnije za samu provedbu javne politike.** Isto tako, podatci koji se prikupljaju tijekom praćenja pomažu u dijalogu s javnosti, naročito u slučajevima otpora samoj javnoj politici ili zabrinutosti oko njezinih rezultata, koji u kraćem roku često ostaju nevidljivi javnosti.¹

■ **Važnost praćenja (monitoringa) za progresivnu realizaciju obveza preuzetih međunarodnim sporazumima**

Kao prvi ugovor o ljudskim pravima u XXI. stoljeću, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (u daljnjem tekstu: Konvencija) sadrži inovativne odredbe od kojih su za ovaj dokument posebice relevantne one koje se tiču prikupljanja podataka, članak 31., i olakšavanja provedbe i monitoringa (praćenja) Konvencije, članak 33.

Članak 31. prva je samostalna odredba ugovora o ljudskim pravima (i do danas je Konvencija jedini dokument koji ima takvu odredbu) koja poziva na prikupljanje i razdvajanje podataka. Podatci prikupljeni u skladu s tim člankom trebaju se upotrebljavati u procjeni provedbe obveza koje su države potpisnice preuzele Konvencijom, i to kroz identifikaciju i otklanjanje prepreka s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju prilikom ostvarenja svojih prava, dakle tijekom procesa razrade javnih politika.

Članak 33. ističe važnost praćenja (monitoringa) provedbe Konvencije te važnost sudjelovanja ne samo civilnoga društva nego posebice osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju.

Zapravo, nedostatak podataka koji se odnose na osobe s invaliditetom, dugo je bio prepreka oblikovanju zakona i politika koje omogućavaju olakšan pristup u ostvarivanju prava osoba s invaliditetom na jednakoj osnovi s ostalim građanima.

Program održivog razvoja 2030., ili više poznat kao Agenda 2030, također prepoznaje važnost podataka i njihovu temeljnu ulogu na putu ostvarenja tih ciljeva. Agenda

¹ *Priručnik za razvoj javnih politika*: publikacija realizirana unutar Projekta *Strateško planiranje i razvoj javnih politika* Razvojnog programa Ujedinjenih naroda u Bosni i Hercegovini (UNDP BiH).

2030. obvezuje države na uključivanje u sustavno praćenje (monitoring), prikupljanje i razvrstavanje podataka.

Pokazatelji služe za praćenje (monitoring) i mjerenje napretka u primjeni članka 24. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, ali i cilja broj 4, jednog od 17 globalnih ciljeva koji čine Agendu 2030. Budući da se ciljevi ostvaruju kroz vrijeme, ovi pokazatelji moraju obuhvatiti poduzete radnje, kao i njihove posljedice.

Pokazatelji na taj način odgovaraju izazovu koji se stavlja pred državu, a to je provedba obveza iz Konvencije, ali i obveza koje proizlaze iz Agende 2030.

■ **Koje su najvažnije dobrobiti sustava praćenja i procjene (monitoringa i evaluacije)**

Mnogobrojne su koristi koje donosi kvalitetan i razrađen sustav praćenja i procjene (monitoringa i evaluacije). Spomenut ćemo najvažnije od njih:

- poboljšano upravljanje temeljeno na rezultatima (*Results Based Management*), preko kojeg se vlade opredjeljuju upravljati javnim politikama i programima, uključujući pružanje usluga i upravljanje zaposlenima
- povećana transparentnost i odgovornost u odnosima na različitim razinama vlasti, prema civilnom društvu, donatorima, u međusektorskoj suradnji čime se osigurava postizanje boljeg odgovora vladinih politika na zahtjeve za usuglašavanjem s međunarodnim standardima
- to je jedini konsolidirani izvor informacija koji pokazuje napredak politika vezanih za inkluzivno obrazovanje
- omogućava institucijama sustava učenje iz iskustava drugih sudionika u procesu, čime stječu dodatno znanje
- otkriva pogreške i propuste te nudi načine za učenje i poboljšanje, što predstavlja razvoj vlastitih kapaciteta
- pruža sredstvo institucijama sustava na svim razinama učiti iz vlastitih iskustava i ta iskustva primjenjivati u politici i praksi
- omogućava institucijama sustava na svim razinama, ali i ostalim sudionicima, ocijeniti ključne veze između onih koji provode politiku, korisnika politike i samih donositelja odluka

- omogućava sagledavanje stanja i planiranje aktivnosti kojima se postiže progresivna realizacija obveza preuzetih potpisivanjem međunarodnih sporazuma (Konvencije, Agende 2030. i slično).

Nedostatak kvalitetnoga sustava praćenja i procjene (monitoringa i evaluacije) pokazao se kao jedna od glavnih prepreka u uspješnoj provedbi politika, ali i različitih vrsta planova, posebice onih koji su od strateške važnosti. Kada govorimo o sustavu praćenja i procjene (monitoringa i evaluacije), dva su najvažnija razloga zbog kojih oni ne uspijevaju u praksi:

- izostanak glavnih pokazatelja uspješnosti u odnosu na ciljeve javne politike/propise
- ad hoc definiranje pokazatelja koji se ne temelje na postojećim analizama.

Upravo ta dva razloga dodatno naglašavaju važnost dokumenta *Pokazatelji*, jer on daje izniman temelj za kreiranje plana aktivnosti, ali i praćenje njegove provedbe.

Važnost kvalitetnoga inkluzivnog obrazovanja

Među brojnim dokumentima o ljudskim pravima, UN-ova Konvencija o pravima djeteta ima posebnu važnost koja se ogleda u činjenici da se prvi put uvodi dijete kao subjekt i nositelj prava. Ono što je čini posebnom, jest i činjenica da prepoznaje sve kategorije ljudskih prava - građansku, političku, ekonomsku, socijalnu, kulturnu, a države članice obvezuje na poštivanje njezinih odredbi u odnosu na svu djecu - uključujući djecu s invaliditetom, u svim stupnjevima njihova razvoja i na svim mjestima na kojima se djeca nađu na putu svoga odrastanja.

UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom ne uspostavlja nova prava, nego razrađuje ono što postojeća ljudska prava znače za osobe s invaliditetom i objašnjava obveze države u zaštiti, poštivanju i promicanju tih prava. Država koja je ratificirala Konvenciju ima obvezu, osim uklanjanja prepreka koje dovode u pitanje ostvarivanje prava osoba/djece s invaliditetom, osigurati potporu kojom se izjednačavaju njihove mogućnosti za ravnopravno sudjelovanje u društvu. U pristupu djeci s invaliditetom koji se temelji na ljudskim pravima, iznimno je važno omogućiti stalnu komunikaciju i koordinaciju različitih subjekata koji su mjerodavni za osiguravanje svih oblika poštivanja i zaštite ljudskih prava, osiguravajući tako pod istim uvjetima maksimalnu korist za svako dijete.

Na Summitu o održivu razvoju, koji se održao 25. rujna 2015., države članice Ujedinjenih naroda usvojile su Program održivog razvoja do 2030. godine, često nazivanim Agenda 2030, a koji sadrži **17 ciljeva održiva razvoja**. Temeljna je težnja Agende 2030 iskorjenjivanje siromaštva, borba protiv neravnopravnosti i nepravde te rješavanje pitanja klimatskih promjena do 2030. godine.

Kvalitetno inkluzivno obrazovanje jedan je od 17 globalnih ciljeva koji čine Program održivog razvoja do 2030. godine.²

Postizanje inkluzivnoga i kvalitetnoga obrazovanja sve djece potvrđuje uvjerenje da je školovanje najmoćnije i dokazano sredstvo održiva razvoja. Prema tome cilju, sve će djevojčice i dječaci bez plaćanja steći osnovno i srednje obrazovanje do 2030. godine. Isto tako, cilj je osigurati iste mogućnosti pristupačnoga strukovnog obrazovanja, kao i ukinuti disparitet u pogledu spola i bogatstva s ciljem postizanja opće dostupnosti kvalitetnoga višeg obrazovanja.

² Preneseno sa web stranice UNDP:
https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/post-2015/sdg-overview.html

Na taj se način te dvije konvencije i Agenda 2030. međusobno upotpunjuju, čine potreban okvir kojim se osigurava ostvarivanje svih prava za svu djecu, a posebice jednak pristup u ostvarivanju prava na inkluzivno obrazovanje djece s invaliditetom, prepoznavši važnost kvalitetnoga inkluzivnog obrazovanja kao preduvjeta za smanjenje siromaštva.

Inkluzivno je obrazovanje tekovina dugogodišnjega iskustva i preobrazbe obrazovanja djece i mladih s invaliditetom. Kako se civilizacija razvija i napreduje, tako se razvijaju demokracija, vladavina zakona i ljudska prava. Specijalno obrazovanje bilo je prvi korak u izgradnji društva koje karitativnim pristupom daje priliku osobama s invaliditetom, koje su do tada bile potpuno lišene bilo kakve mogućnosti da se obrazuju, da budu smještene u specijalne institucije. Evolucijom odnosa društva prema ljudskim pravima, pa tako i pravima osoba s invaliditetom kao svojim ravnopravnim članovima, dolazi do preobrazbe pristupa u obrazovanju djece s invaliditetom. Od faze isključenja - kada se djeci uskraćuje pravo na obrazovanje; preko *segregacije* - kada su djeca potpuno odvojena od vršnjaka u specijalnim školama, odnosno u istoj školi, ali u specijalnim odjelima; *integracije* - kada su djeca nazočna u učionici i prilagođavaju se okružju, a sve drugo što se tiče obrazovnoga procesa dobivaju zahvaljujući upornosti i sredstvima svojih roditelja ili projekata nevladinih organizacija, a sustav ne nudi potrebnu potporu; dolazimo do inkluzivnoga obrazovanja - ono podrazumijeva uključivanje djece i mladih s invaliditetom u redovite škole koje su najbliže mjestu stanovanja, gdje svi učenici dobivaju **kvalitetno obrazovanje prilagođeno njihovim individualnim sposobnostima**. Ono što inkluzivno obrazovanje čini najboljom opcijom obrazovanja za sve, jest razvoj akademskih i socijalnih vještina kod svih učenika.³

Bosna i Hercegovina, kao država koja je ratificirala Konvenciju, osim uklanjanja prepreka koje dovode u pitanje ostvarivanje prava osoba/djece s invaliditetom, ima obvezu i osigurati potporu kojom se izjednačavaju njihove mogućnosti za ravnopravno sudjelovanje u društvu.

Kako je naglašeno u samome dokumentu, setom pokazatelja ukazuje se na to da ministarstva obrazovanja, koja imaju odgovornost za provođenje prava osoba s invaliditetom na inkluzivno obrazovanje, stvaraju, prate i unapređuju uvjete nužne za provedbu inkluzivnoga obrazovanja djece s invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Pokazateljima se mjeri napredak u provedbi inkluzivnoga obrazovanja u našoj zemlji, i to postaje ključni alat za obrazovne vlasti kako bi na odgovarajući način odgovorili i poduzeli aktivnosti za uklanjanje utvrđenih nedostataka ili nejasnoća.

Kako bi obrazovni sustav bio inkluzivan i kako bi se omogućilo kvalitetno obrazovanje svih učenika u nediskriminirajućem okružju koje jamči jednakost i pravednost, od predškolskog do visokog obrazovanja, uključujući i obrazovanje odraslih u svim oblicima, moraju se mijenjati i prilagođavati uvjerenja, posvećenost i resursi.

³ Preneseno iz dokumenta Pokazatelji za praćenje provedbe inkluzivnog obrazovanja sukladno članku 24. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom..

Osnovni elementi procesa izrade plana aktivnosti

Temeljna je svrha plana aktivnosti utvrditi mjere koje ministarstva obrazovanja različitih razina trebaju poduzeti kako bi se ostvarili uvjeti za cjelovitu provedbu obrazovne inkluzije unutar triju područja koja su definirana u *Pokazateljima*.

Podsjećamo, radi se o sljedećim područjima:

- zakonodavstvo
- sudjelovanje
- financiranje.

Također, cilj toga plana jest i njegovom provedbom omogućiti zajedničko razumijevanje unutar ministarstva, ali i svih drugih uključenih zainteresiranih strana, vezano za pitanja cjelovitoga pristupa procesu inkluzije u obrazovanju.

Plan aktivnosti u načelu obuhvaća razdoblje od tri do pet godina što implicira da se ne bavi aktivnostima na mikrorazini, nego se prije svega njime daju šire smjernice za rad ministarstava u vezi s procesima inkluzivnoga obrazovanja.

Višegodišnji plan ujedno je i temelj za izradu redovitih godišnjih planova koji daju mogućnost detaljnije razrade aktivnosti i njihovo spuštanje na mikrorazinu. Važno je napomenuti da višegodišnji plan omogućava odabir prioriteta koji će kasnije ući u godišnje planove. Naravno, prioriteti se određuju na temelju kriterija koje će odrediti samo ministarstvo i oni ne moraju biti nužno isti za svakoga. Sustav monitoringa aktivnosti nužno je primijeniti i u godišnjim planovima. Upravo će monitoring provedbe aktivnosti omogućiti pravodobno reagiranje u slučaju eventualnih poteškoća koje se mogu javiti u procesu provedbe.

Bilo bi svakako dobro planirati da se pri završetku provedbe višegodišnjega plana uradi cjelokupna evaluacija koja će procijeniti postignute rezultate. Završetak ciklusa vremenski određenog planom pravo je vrijeme za postavljanje ključnih pitanja kao što su: kakve su se bitne promjene dogodile u procesu inkluzije u obrazovanju, imaju li djeca i općenito osobe s invaliditetom lakši i kvalitetniji pristup obrazovanju, što se moglo bolje uraditi i što je to što još treba uraditi. Upravo evaluacija rezultata koji su postignuti u okviru plana najbolji je način da se dobiju validni odgovori. U isto će vrijeme evaluacija pokazati u kojem se smjeru dalje treba kretati i na čemu se treba temeljiti sljedeći plan.

Ono što je još bitno spomenuti kada je riječ o važnosti samoga plana jest da se njime može i treba koristiti kao svojevrsnim resursom i u procesima izrade strategija i politika općenito vezanih za proces inkluzije. Zapravo bi plan, kao i dokument *Pokazatelji*, trebao biti jedan od temelja na koji će se oslanjati strategije i politike u području inkluzije u obrazovanju.

■ **Pripremne aktivnosti vezane za provedbu plana aktivnosti**

Kako bi se proces provedbe plana aktivnosti odvijao sa što manje poteškoća i kako bi se osigurala potrebna dinamika i kvaliteta, nužno je unutar samoga ministarstva provesti pripremne aktivnosti. U vezi s tim istaknuto je u daljnjem tekstu nekoliko ključnih točaka.

a. Osnivanje tima za provedbu

Provedba plana aktivnosti velika je i sveobuhvatna zadaća koju ne može obaviti jedan čovjek pa čak ni jedan odjel unutar ministarstva. Dosadašnja je praksa u većini ministarstava bila da se jedna ili par osoba bavilo inkluzijom, ali to za provedbu plana aktivnosti jednostavno nije dovoljno. I sam dokument *Pokazatelji* obuhvatio je više različitih sektora vezanih za proces inkluzije i iz njega proističe potreba za višesektorskim (multiresornim) pristupom provedbi. U biti to znači da je od iznimne važnosti, kao prvi i početni korak u procesu kreiranja, ali i provedbe samoga plana, osnovati tim čija će zadaća biti pokretanje, vođenje i usmjeravanje aktivnosti vezanih za proces provedbe. Pri tome bi bilo nužno da u timu sudjeluju osobe iz različitih sektora (resora, odjela) unutar ministarstva, kao primjerice iz odjela financija, planiranja, izvješćivanja, pravnoga odjela itd. Tek će na taj način biti moguće na primjeren način odgovoriti zahtjevima procesa inkluzije. Proces inkluzije u skladu s međunarodnim standardima, na žalost, još uvijek je na samome početku i bit će nužno ići korak po korak u smjeru progresivne realizacije, pri čemu je plan aktivnosti dokumenta *Pokazatelji* nesumnjivo jedan od važnih koraka. Upravo zbog toga je nužan puni angažman i posvećenost odgovornih osoba iz ministarstva samom procesu provedbe.

b. Utvrđivanje početnog stanja

Jedan od prvih zadatak, zapravo prvi, koji će novoosnovani tim trebati obaviti, jest napraviti analizu stanja i utvrditi početno stanje u odnosu na pokazatelje koji su postavljeni unutar dokumenta *Pokazatelji*. Utvrđivanje početnoga stanja jedna je od faza unutar kreiranja plana aktivnosti (*stupac 3. u postavljenim tablicama*), koja će pomoći u definiranju mjera potrebnih da se ostvare uvjeti navedeni u dokumentu *Pokazatelji*. Također, s utvrđenim početnim stanjem spram postavljenih pokazatelja i praćenje (monitoring) provedbe aktivnosti bit će vjerodostojnije i lakše te će se stvoriti mogućnost odgovarajućega i brzoga reagiranja.

c. Informiranje/izobrazba zaposlenih u ministarstvu obrazovanja o osnovnim elementima dokumenta *Pokazatelji*

Usporedo s analizom početnoga stanja treba se odvijati i proces informiranja/izobrazbe osoblja ministarstava obrazovanja, a posebice odabranih članova tima, o temeljnim načelima inkluzije. To podrazumijeva upoznavanje sa svrhom i važnosti dokumenta *Pokazatelji*, ali i s ostalim dokumentima na kojima počiva proces inkluzije u obrazovanju. Od iznimne je važnosti da svi zaposlenici ministarstva razumiju obvezu progresivne realizacije prava djece s invaliditetom na obrazovanje sukladno članku 24. te da je plan provedbe i mjere koje su unutar njega definirane, upravo u funkciji brzih koraka k realizaciji spomenutoga prava i uspostavljanja sustava rada na redovitom praćenju, izvješćivanju i planiranju aktivnosti koje vode poboljšanju stanja inkluzivnoga obrazovanja za djecu i mlade s invaliditetom. Također, potrebno je zajedničko razumijevanje i osoblja ministarstva i članova tima u vezi s tumačenjem invaliditeta sa stajališta ljudskih prava i sukladno tome u vezi s obvezama sustava i škola u osiguravanju svih nužnih preduvjeta za djecu s invaliditetom, kako bi se svima omogućile jednake prilike. To se posebice naglašava s obzirom na činjenicu da se do sada mali broj zaposlenih unutar ministarstava susretao s inkluzijom i temeljnim načelima na kojima počiva te njezinoj primjeni u praksi.

d. Utvrditi sustav praćenja (monitoringa) provedbe plana aktivnosti

Jedan od prioritetnih zadataka novoosnovanoga tima bit će i uspostava jasnoga i konzistentnoga sustava praćenja (monitoringa). Njegova će glavna uloga biti na primjeren i jednostavan način pratiti provedbu plana aktivnosti.

To zapravo znači ustanoviti metode praćenja (monitoringa) tako da se uključe sve zainteresirane strane, s ciljem dobivanja objektivnoga i sveobuhvatnoga pregleda stanja te utvrđivanja dinamike izvješćivanja. Temelj sustava praćenja (monitoringa) bit će već, kroz dokument *Pokazatelji*, utvrđeni pokazatelji i izvori verifikacija.

Dobro uspostavljen sustav praćenja (monitoringa) omogućit će i pravodobno reagiranje na izazove koji se mogu pojaviti tijekom provedbe te može utjecati i na redefiniranje mjera koje će biti utvrđene planom aktivnosti.

Kreiranje plana aktivnosti

Kao što je već istaknuto, praćenje (monitoring) provedbe može biti kvalitetno samo ako **su unaprijed jasno određene ovlasti za provedbu, metode, vremenski okviri te pokazatelji**, stoga je i očita potreba za kreiranjem ovoga dokumenta, tj. plana aktivnosti, koji treba omogućiti definiranje pojmova i njihovo stavljanje u kontekst institucije koja ga treba provesti.

■ Objašnjenje upotrjebljenih pojmova

Kao što je već rečeno, temelj za kreiranje plana bio je dokument *Pokazatelji* te se i pojmovi koji su upotrijebljeni u tome dokumentu, prenose u plan. Kako bi se plan aktivnosti na pravi način razumio te kako bi se smanjile mogućnosti za njegovo različito tumačenje, prezentirat ćemo njegove ključne elemente i značenje upotrjebljenih pojmova.

Metoda praćenja u planu aktivnosti sastoji se od analize početnoga stanja, mjera, pokazatelja te sredstava za verifikaciju za pokazatelje.

Uvjeti (*stupac 1. u tablici*) - kako je definirano u dokumentu *Pokazatelji*, za svako se područje opisuju prilike koje je nužno ispuniti da bi inkluzivno obrazovanje napredovalo u željenome smjeru. U najkraćem, uvjeti su ciljevi koje obrazovne vlasti trebaju dostići u određenome razdoblju.

Mjere (*stupac 2. u tablici*) - skup povezanih aktivnosti, kao opcije mogućega djelovanja, koje omogućuju ostvarivanje standarda na putu ispunjenja uvjeta, a na koje ukazuju pokazatelji koji su naznačeni unutar danoga područja. Mjere se poduzimaju kako bi se ostvarili uvjeti, dakle pridonose njihovom ispunjenju, pri čemu se treba odabrati optimalna kombinacija mjera s obzirom na njihovu učinkovitost, ali i izvodivost.

Početno stanje (*stupac 3. u tablici*) - zatečeno stanje u trenutku kreiranja plana aktivnosti. Za svaki pokazatelj unutar plana aktivnosti treba definirati početno stanje jer jedino se na taj način može mjeriti i stvarni progres koji je postignut. Početno stanje također pomaže u definiranju mjera koje je potrebno provesti kako bi se ostvarili uvjeti.

Identificirani pokazatelji (*stupac 4. u tablici*) - upućuju na ispunjenje tih uvjeta te preciziraju aspekte koje je potrebno procijeniti ili pratiti kako bi se utvrdilo je li uvjet na koji se odnose ispunjen. Pokazatelji pokazuju očekivano stanje, odnosno omo-

gućavaju praćenje promjena u procesu ostvarivanja spomenutih uvjeta. Pokazatelji o kojima se govori definirani su kroz dokument *Pokazatelji* i oni pokazuju do kojega su stupnja mjere pomogle u dostizanju potrebnih uvjeta za sveobuhvatan i cjelovit proces inkluzije. Istodobno, prateći pokazatelji trebaju pokazati, unutar samoga procesa provedbe plana, dinamiku njegove provedbe.

Izvori verifikacije (*stupac 5. u tablici*) - čvrsti su dokazi da se promjena dogodila, odnosno da je ostvareni pokazatelj dostignut. Izvori verifikacije moraju biti jasno određeni, drugim riječima uvijek se vežu za određeni pokazatelj.

Vremenski okvir (*stupac 6. u tablici*) - pokazuje u kojem razdoblju će se provesti mjera definirana planom aktivnosti.

Nositelj aktivnosti (*stupac 7. u tablici*) - omogućava definiranje određene ovlasti za provedbu mjera i ispunjenje uvjeta.

■ Kako izraditi plan aktivnosti

Izrada plana aktivnosti koji će bit realan i, što je najvažnije, provediv te u skladu s dokumentom *Pokazatelji* zahtijeva podatke koji će biti temelj izrade.

Kao svojevrsan alat za izradu plana aktivnosti kreirana je tablica koja treba olakšati njegovo razumijevanje i, u daljnjoj fazi, njegovu provedbu.

Tablica 1. sastoji se od sedam stupaca

Uvjet	Mjera	Početno stanje	Prateći pokazatelj(i)	Izvori verifikacije	Vrijeme provedbe	Nositelj aktivnosti
-------	-------	----------------	-----------------------	---------------------	------------------	---------------------

Uvjeti (*stupac 1.*) se preuzimaju iz dokumenta *Pokazatelji*. Svako područje ima, kako je već istaknuto, četiri do pet uvjeta. Unutar plana aktivnosti potrebno je svaki od uvjeta obraditi, odnosno uvrstiti u plan aktivnosti.

Za svaki su uvjet definirani pokazatelji koji pokazuju očekivano stanje, a svaki pokazatelj (u tablici definirani kao prateći *pokazatelji*) ima svoj izvor verifikacije, odnosno čvrsti dokaz da se stanje uistinu promijenilo, odnosno da je postignuto. Izvori verifikacije također se preuzimaju iz dokumenta *Pokazatelji*.

Sadržaj za sve tri spomenute kolone (*uvjeti, prateći pokazatelji, izvori verifikacije*) jasno su definirani i preuzimaju se iz dokumenta *Pokazatelji* što svakako olakšava posao.

Definirati početno stanje jedan je od najvažnijih zadataka unutar izrade plana aktivnosti. Potrebno je definirati početno stanje u odnosu na pokazatelje koji su postavljeni. To znači uraditi analizu trenutačne situacije, i to je proces u kojem bi, osim osnovanoga tima, prema potrebi trebalo konzultirati zainteresirane strane (roditelje i djecu s invaliditetom, organizacije civilnoga društva, zavode, druge nadležne institucije itd.). Početno se stanje unosi u stupac 3., a za svaki se pokazatelj definira početno stanje.

Nakon utvrđivanja početnog stanja, **definiraju se mjere** koje je potrebno poduzeti kako bi se napravile promjene koje će se pokazateljima utvrditi. Svaki uvjet treba imati barem dvije mjere, a svaka mjera ima najmanje jedan pokazatelj, a ponekad i više. Mjere uvelike ovise od početnoga stanja koje se prethodno utvrdi. Ako se analizom početnoga stanja utvrdi da je neki pokazatelj već dostignut, onda nema potrebe za mjerom, ali bi bilo dobro evidentirati u planu da je dostignut.

Prilikom unošenja u tablicu potrebno je voditi računa o numeraciji, dakle da su mjere, pokazatelji i izvori verifikacije numerirani na usklađen način. Možda će se tijekom izrade plana utvrditi da su neki pokazatelji već obuhvaćeni nekom već utvrđenom mjerom - u tom slučaju nije ih potrebno ponavljati.

Vremenski okvir se određuje nakon definiranja mjera. Bitno je voditi računa da se vremenski okvir određuje spram mjere, odnosno pokazuje u kojem će se razdoblju mjera provesti. Određivanje vremenskog okvira bit će od pomoći prilikom kreiranja operativnih/godišnjih planova.

Nositelji aktivnosti određuju se u odnosu na podjele zadataka i dužnosti unutar ministarstava i sukladno organizacijskoj shemi.

Preporuka je da se iz praktičnih razloga za svako područje izrađuje posebna tablica.

Na kraju su dokumenta priložene tablice s primjerima koji mogu pomoći u razumijevanju pristupa izradi plana i izbjegavanju mogućih nesporazuma.

Kreiranje operativnog/godišnjeg plana aktivnosti

Potpunim popunjavanjem tablice zapravo se navode sve mjere (skupovi aktivnosti) koje je potrebno provesti da bi se ostvarili uvjeti i dostigli pokazatelji u razdoblju za koji se plan izrađuje. Uzimajući u obzir kriterije koje će ministarstva odrediti, primjerice početno stanje, resursi koje ministarstvo posjeduje, utjecaj koji mjera ima na djecu s invaliditetom, vremenski okvir i dr., ministarstvo će odrediti/odabrati prioritete mjere koje će ući u operativni/godišnji plan aktivnosti.

Operativni/godišnji plan aktivnosti također će biti od ključne važnosti za praćenje (monitoring) same provedbe i služiti će kao temelj za sve eventualne revizije mjera koje se mogu dogoditi unutar procesa provedbe.

Prilog

Primjeri tablica plana aktivnosti

1. Primjeri načina kreiranja plana aktivnosti za praćenje realizacije inkluzivnoga obrazovanja u području zakonodavstva

Uvjet	Mjera	Početno stanje	Prateći pokazatelj(i)	Izvori verifikacije	Vrijeme provedbe	Nositelj aktivnosti
<p>Uvjet 1. Potpuna usuglašenost zakonodavstva u obrazovanju (državno, entitetsko, županijsko, zakonodavstvo Brčko distrikta) s međunarodnim sporazumima kao što su UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, UN-ova Konvencija o pravima djeteta, te s općim komentarima Odbora Ujedinjenih naroda koji prate provedbu sporazuma iz područja ljudskih prava.</p>	<p>Mjera 1. 1. Pokrenuti proces usklađivanja zakona na različitim razinama s temeljnim načelima inkluzivne politike.</p>	<p>1. 1. Postojeći zakoni nisu usklađeni s temeljnim načelima inkluzivne politike.</p>	<p>1. 1. 1. Jasno iskazano opredjeljenje za provedbu inkluzivnoga obrazovanja djece s invaliditetom kroz jasno i nedvojbeno razumijevanje inkluzivnoga obrazovanja.</p> <p>1. 1. 2. Načela inkluzivnoga obrazovanja (opće obrazovanje, pravednost, prilagodba, fleksibilnost, samoopredjeljenje, pristup, sudjelovanje roditelja/staratelja) integralni su dio obrazovnih politika.</p>	<p>1. 1. 1. Zakoni o odgoju i obrazovanju na županijskoj razini, podzakonski spisi, strateški dokumenti u području odgoja i obrazovanja.</p> <p>1. 1. 2. Zakoni o odgoju i obrazovanju na županijskoj razini, podzakonski spisi, strateški dokumenti u području odgoja i obrazovanja.</p>	<p>Npr. od 2021. do 2022. (bitno je znati da se ovdje radi o vremenu provedbe mjere).</p>	<p>Sukladno organizacijskoj strukturi, ovlastima i dogovoru unutar ministarstva, ovdje se upisuje nositelj aktivnosti, odnosno odgovorne osobe.</p>

Uvjet	Mjera	Početno stanje	Prateći pokazatelj(i)	Izvori verifikacije	Vrijeme provedbe	Nositelj aktivnosti
	<p>Mjera 1. 2.</p> <p>Utvrđiti terminologiju koja će se upotrebljavati u zakonskim aktima i koja će biti usklađena sa službenim prijevodom Konvencije o pravima osoba s invaliditetom UN-a na tri službena jezika Bosne i Hercegovine.</p>	<p>1. 2.</p> <p>Terminologija koja se upotrebljava u zakonskim aktima nije usklađena sa službenim prijevodom Konvencije o pravima osoba s invaliditetom UN-a na tri službena jezika Bosne i Hercegovine.</p>	<p>1. 2.</p> <p>Terminologija koja definira inkluzivno obrazovanje u svim zakonima i propisima usklađena je sa službenim prijevodom UN-ove Konvencije o pravima osoba s invaliditetom na tri službena jezika Bosne i Hercegovine, gdje članak 7. govori o „djeci s invaliditetom“.</p>	<p>1. 2.</p> <p>Zakoni o odgoju i obrazovanju na županijskoj razini podzakonski spisi, strateški dokumenti u području odgoja i obrazovanja.</p>	<p>Npr.</p> <p>Do polovine 2022.</p>	<p>Sukladno organizacijskoj strukturi, ovlastima i dogovoru unutar ministarstva, ovdje se upisuje nositelj aktivnosti, odnosno odgovorne osobe.</p>
<p>Uvjet 2.</p> <p>Zakonodavstvo u obrazovanju regulira sve razine obrazovanja.</p>	<p>Mjera 2. 1.</p> <p>Donesena odluka odgovarajućega tijela o obvezi da se proračunom obuhvate finansijski resursi vezani za inkluzivno obrazovanje, tj. resursi u okviru provedbe inkluzije.</p>	<p>2. 1.</p> <p>Ne postoji obveza da se proračunom obuhvate finansijski resursi namijenjeni za inkluzivno obrazovanje.</p>	<p>2. 1.</p> <p>Proračunske stavke sadrže financiranje ljudskih, tehničkih i materijalnih resursa potrebnih za realizaciju inkluzivnoga obrazovanja.</p>	<p>2. 1.</p> <p>Proračun Kantona Sarajevo.</p>	<p>Npr.</p> <p>2021.</p>	<p>Sukladno organizacijskoj strukturi, ovlastima i dogovoru unutar ministarstva, ovdje se upisuje nositelj aktivnosti, odnosno odgovorne osobe.</p>

2. Primjeri načina kreiranja plana aktivnosti za praćenje realizacije inkluzivnoga obrazovanja u području sudjelovanja

Uvjet	Mjera	Početno stanje	Prateći pokazatelj(i)	Izvori verifikacije	Vrijeme provedbe	Nositelj aktivnosti
<p>Uvjet 1. Prijamne politike promiču pristup redovitom odgoju i obrazovanju za svu djecu.</p>	<p>Mjera 1. 1. Ažurirati Zakon o obrazovanju i odgoju, kao i prateće pravilnike o upisu kojim se jasno propisuje i omogućuje djeci s invaliditetom upis u redovite škole i vrtiće. Također, propisati i obvezu predškolskih i školskih ustanova da upoznaju sve roditelje s pravima djece u procesu boravka i sudjelovanja u nastavnome procesu, uključujući i prava djece s invaliditetom. Uključiti i druga ministarstva prilikom formuliranja tih obveza.</p>	<p>1. 1. 1. Postojeća legislativa ne propisuje jasno pravo djece s invaliditetom da budu upisana u predškolsku ili školsku ustanovu najbližu mjestu njihova stanovanja.</p> <p>1. 1. 2. Ne postoji sustavna potpora roditeljima/starateljima djece s invaliditetom.</p> <p>1. 1. 3. Veliki broj djece s invaliditetom se ne upisuje u škole/predškolske ustanove na upisnome području stanovanja.</p>	<p>1. 1. 1. Postotak djece uključene u predškolske i školske ustanove (državne i privatne), uključujući postotak djece s invaliditetom.</p> <p>1.1. 2. Roditelji/staratelji djece s invaliditetom imaju potporu i obuku o pravima svoga djeteta, razvojnim specifičnostima te dostupnim servisima potpore.</p> <p>1. 1. 3. Sva djeca s invaliditetom upisuju se u škole/predškolske ustanove na upisnome području mjesta stanovanja.</p>	<p>1. 1. 1. Izvešća mjerodavnih ministarstava i agencija te predškolskih i školskih ustanova.</p> <p>1. 1. 2. Pravilnici o upisu djece u predškolske i školske ustanove, svjedočanstva roditelja/staratelja/učenika.</p> <p>1. 1. 3. Zakoni o odgoju i obrazovanju na razini Kantona Sarajevo, svjedočanstva roditelja/staratelja/učenika.</p>	<p>Npr. 2022.</p>	<p>Sukladno organizacijskoj strukturi, ovlastima i dogovoru unutar ministarstva, ovdje se upisuje nositelj aktivnosti, odnosno odgovorne osobe.</p>

Uvjet	Mjera	Početno stanje	Prateći pokazatelj(i)	Izvori verifikacije	Vrijeme provedbe	Nositelj aktivnosti
	<p>Mjera 1.2. Ažurirati i staviti u punu funkciju Pravilnik o prepoznavanju, zaštiti od diskriminacije u osnovnim školama.</p>	<p>1.2.1. Škole nisu upoznate sa sadržajem i svrhom ovog dokumenta. Učenici, a ni roditelji također, ne znaju dovoljno o ovom dokumentu i značenju diskriminacije.</p> <p>1.2.2. Broj djece s invaliditetom koji nije uključen u obrazovne procese unutar osnovnoga obrazovanja.</p>	<p>1.2.1. Uspostavljena pravila za sudjelovanje djece s invaliditetom u odgojno - obrazovnom procesu (predškolsko, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje - opće i strukovno).</p> <p>1.2.2. Osiguranje nulte stope nesudjelovanja u odgoju i obrazovanju (osnovne škole).</p>	<p>1.2.1. Izvešće Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo.</p> <p>1.2.2. Godišnji program rada (GPR) odgojno-obrazovnih institucija, Izvještaji iz zdravstvenog i socijalnog sektora, izvještaji o realizaciji GPR.</p>	<p>Npr. 2021.</p>	<p>Sukladno organizacijskoj strukturi, ovlastima i dogovoru unutar ministarstva, ovdje se upisuje nositelj aktivnosti, odnosno odgovorne osobe.</p>
	<p>Mjera 1.3. Kreirati i staviti u punu funkciju Pravilnik o prepoznavanju i zaštiti od diskriminacije u srednjim školama.</p>	<p>1.3. Ne postoji Pravilnik o prepoznavanju i zaštiti od diskriminacije u srednjim školama.</p>	<p>1.3. Isti kao u prethodnoj mjeri s razlikom da se odnosi na srednjoškolce.</p>	<p>1.3. Isti kao u prethodnoj mjeri.</p>		<p>Sukladno organizacijskoj strukturi, ovlastima i dogovoru unutar ministarstva, ovdje se upisuje nositelj aktivnosti, odnosno odgovorne osobe.</p>

3. Primjeri načina kreiranja plana aktivnosti za praćenje realizacije inkluzivnoga obrazovanja u području financiranja

Uvjet	Mjera	Početno stanje	Prateći pokazatelj(i)	Izvori verifikacije	Vrijeme provedbe	Nositelj aktivnosti
<p>Uvjet 1. Proračun ministarstva obrazovanja u potpunosti podupire financiranje inkluzivnoga obrazovanja na svim razinama (predškolsko, osnovno, srednje, visokoškolsko).</p>	<p>Mjera 1. 1. Kreirati i provesti plan integracije financiranja iz proračuna i iz donatorskih projekata u području inkluzivnoga obrazovanja s naglaskom za djecu s invaliditetom.</p>	<p>1. 1. 1. Ne postoji proračunska stavka namijenjena inkluzivnome obrazovanju u proračunu ministarstva obrazovanja zbog čega je otežano praćenje trošenja sredstava iz proračuna za potrebe inkluzivnoga obrazovanja općenito, kao i za djecu s invaliditetom.</p> <p>1. 1. 2. Ne postoji plan integracije financiranja iz proračuna i donatorskih projekata u području inkluzivnoga obrazovanja.</p>	<p>1. 1. 1. Mjerodavne obrazovne vlasti u redovite godišnje proračune uključile su proračunsku stavku namijenjenu financiranju provedbe inkluzivnoga obrazovanja.</p> <p>1. 1. 2. Napravljen plan integracije financiranja iz proračuna i iz donatorskih projekata u području inkluzivnoga obrazovanja s naglaskom za djecu s invaliditetom.</p>	<p>1. 1. 1. Proračun Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo.</p>	<p>Npr. 2021. - 2022.</p>	<p>Sukladno organizacijskoj strukturi, ovlastima i dogovoru unutar ministarstva, ovdje se upisuje nositelj aktivnosti, odnosno odgovorne osobe.</p>

Uvjet	Mjera	Početno stanje	Prateći pokazatelj(i)	Izvori verifikacije	Vrijeme provedbe	Nositelj aktivnosti
	<p>Mjera 1. 2.</p> <p>Kreirati godišnji proračun na način da pokriva financiranje cjelokupne potrebne potpore za odvijanje nastavnoga procesa u koji su uključeni i učenici s invaliditetom.</p>	<p>1. 2.</p> <p>Trenutačna proračunska izdvajanja ne pokrivaju financiranje cjelokupne potrebne potpore za odvijanje nastavnoga procesa u koji su uključeni i učenici s invaliditetom.</p>	<p>1. 2.</p> <p>Proračunsko izdvajanje usmjereno na inkluzivno obrazovanje pokriva financiranje cjelokupne potrebne potpore za odvijanje nastavnoga procesa u koji su uključeni i učenici s invaliditetom kako bi se zadovoljio načelo jednakih mogućnosti i ravnopravnosti sudjelovanja u procesu obrazovanja.</p>	<p>1. 2.</p> <p>Proračuni mjerodavnih institucija (vlada), općina, proračuni svih razina obrazovanja.</p>	<p>Npr.</p> <p>2021.</p>	<p>Sukladno organizacijskoj strukturi, ovlastima i dogovoru unutar ministarstva, ovdje se upisuje nositelj aktivnosti, odnosno odgovorne osobe.</p>
<p>Uvjet 2.</p> <p>Financiranje inkluzivnoga obrazovanja s naglaskom na djecu s invaliditetom se temelji na obrazovnim potrebama učenika.</p>	<p>Mjera 2. 1.</p> <p>Propisati i utvrditi sustav prikupljanja podataka o broju djece/učenika s invaliditetom te o njihovim specifičnim načinima zadovoljavanja potreba s propisanim rokom.</p>	<p>2. 1.</p> <p>Financiranje se odvija na temelju samo djelomično utvrđenih podataka bez sustavnog pristupa.</p>	<p>2. 1.</p> <p>Financiranje se planira na temelju prikupljenih podataka o broju djece/učenika s invaliditetom te identifikacije potrebnih prilagodbi i pratećih usluga kako bi se zadovoljile njihove potrebe.</p>	<p>2. 1.</p> <p>Zakoni o odgoju i obrazovanju na razini Kantona Sarajevo, proračuni svih razina obrazovanja; odgovarajući pravilnici.</p>	<p>Npr.</p> <p>2022.</p>	<p>Sukladno organizacijskoj strukturi, ovlastima i dogovoru unutar ministarstva, ovdje se upisuje nositelj aktivnosti, odnosno odgovorne osobe.</p>

#ProbudiSe